

انجامه کلیله و دمنه، نسخه کتابخانه بریتانیا

نسخه‌های دیگر به خط و تذهیب حسن ابن المکارم

سعید خودداری نایینی

دانشجوی دکتری مطالعات عالی هنر دانشگاه تهران
khoddari@gmail.com

در کتابخانه بریتانیا نسخه‌ای از ترجمه فارسی کلیله و دمنه بهرامشاهی به نشانی Or.13506 نگهداری می‌شود که خوشبختانه اطلاعات بیشتری در مورد مذهب و کاتب نسخه پیشتر معرفی شده مجموعه النادره من تألیف امیرالمؤمنین، نسخه شماره ۸۰۳ کتابخانه مروی، می‌دهد. در نسخه کتابخانه مروی او خود را ابن المکارم حسن بن محمد الخطاط نامیده است و در پایان نسخه کتابخانه بریتانیا نوشته است: «... والحمد لله رب العالمین و صلی الله علی سید المرسلین حرره و ذهبه العبد الراجی الی رحمة الله ابن المکارم حسن فی سنة ۷۰۷».

۱. معرفی این نسخه در این مقاله آمده است. اما نام کاتب را ابوالمکارم حسن خوانده‌اند.

«An illustrated Persian text of kalila and dimna dated 707/1307-8»
P.Waley and Norah M.Titley, *the british journal library*,1/1,1975,p42-61

2. http://www.mirasmaktoob.ir/d_newsold.asp?id=691

و ۳) دو صفحه تذهیب (۳ پ و ۴ ر) و دو صفحه افتتاح متن با دو کتیبه مذهب در بالا و پایین (۴ پ و ۵ ر) وجود دارد. فقط در ابتدای نسخه دو نقاشی تمام صفحه را پر کرده است. نسخه کلیله و دمنه حاضر ۶۷ تصویر و ۲۰۹ برگ دارد و اندازه اوراق آن ۱۱×۲۲ است.

قلمگیری‌های مشکی نقش‌های صفحات مذهب، ظریف و دقیق نیستند. این قلم تا حدی به قلم نقاش نسخه هم شبیه است، به خصوص ترسیم جانوان و رنگ‌گذاری کارهای نقاش ضعیف است. اما این گمان که نقاشی نسخه نیز کار حسن ابن المکارم بوده است، نیازمند مطالعه بیشتر است. در کنار برخی از نگاره‌ها موضوع نگاره (شاید برای تسهیل کار نقاش، نوشته شده است (مثل گ ۶۳، گ ۱۱ پ).

البته نوشتن عنوان‌های مربوط به باب‌ها و فصول و مانند آن‌ها - که به رنگی متفاوت با مرکب (سیاهی) و گاهی به دست

حاشیه نویسی نگاره‌ها در نسخه کلیله و دمنه، ص ۶۳ پ

کاتبی دیگر به متن افزوده می‌شد. در حاشیه صفحات معمول بوده است.

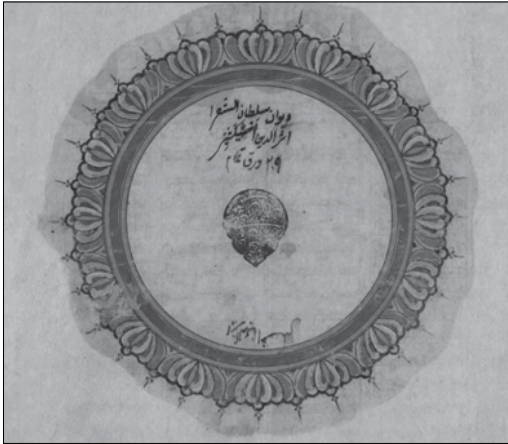
استفاده از طیف رنگی گسترده، تراکم افراد در صحنه و ترسیم افراد، بیشتر به صورت نشسته، از دیگر ویژگی‌های نقاشی این نسخه است. هاشورهای اطراف تحریرها (گ ۵ ر) نیز بعدها در نسخه‌های مکتب اول شیراز رایج می‌شود. نکته قابل توجه دیگر در این نسخه وجود دو صفحه مصور و دو صفحه مذهب در ابتدای کتاب است که بعدها در

از این رو باید زندگانی این خوشنویس و مذهب را در اواخر سده هفتم و اوایل سده هشتم بدانیم. تذهیب انجامه نسخه مروی و نسخه کلیله و دمنه شبیه به هم اند و به احتمال زیاد در نسخه کتابخانه مروی نیز تذهیب کار هموست. در رنگه نویسی، جدول کشی و نگارش خط نسخ، و ترکیب آن با ثلث مایل به رقاع، دو نسخه مشابه اند.

انجامه المجموعه النادرة، نسخه کتابخانه مروی

از خط رقاع و کوفی محرر (بازبان عربی و فارسی) در صفحات ابتدایی کلیله و دمنه استفاده شده است. تذهیب باقیمانده در صفحه آخر کتاب، منحصر به مثلث‌سازی و یک کتیبه زیر آن است و در تذهیب صفحات ابتدایی از نقوش هندسی نیز استفاده شده است. در ابتدای نسخه دو نگاره روبه‌رو (۲ پ

تذهیب و شرفه‌های نسخه IO Islamic 132 کتابخانه بریتانیا، گ ۱۹ ر

تذهیب در کلیله و دمنه کتابخانه بریتانیا

نسخه‌های سده دهم، در دوره صفوی و به‌خصوص در آثار ادبی، دیده می‌شود (مانند نسخه‌های ۵۹۸۳ و ۶۰۳۴ کتابخانه ملک که هر دو فقط دو تصویر در ابتدا و انتهای نسخه دارند). تصویرهای این نسخه‌ها موضوعاتی شاعرانه (رزم و بزم) داشتند، به گونه‌ای که بتوان آن تصویر را در غیر از جای خود یعنی اول و آخر کتاب (بدون الزام به نزدیکی با متن مربوط) قرار داد؛ به عبارتی صرفاً نقاشی بودند، نه تصویرگری. اما در نسخه کلیله و دمنه تصاویر نمایشگر حضور حیوانات در میان درباریان و شاه است و نوشته‌های میان تذهیب افتتاحیه کتاب نیز در مورد کلیله و دمنه است.

برای اینکه یک تصویر با متن مرتبط با آن در کنار هم قرار گیرند و یا تصویر به اندازه کافی جای داشته باشد، گاهی برخی صفحات مورب‌نویسی می‌شدند. از این رو گاهی — البته نه همیشه — بعد از صفحات مورب‌نویسی شده، باید منتظر یک تصویر بود (برای مثال نسخه جنگ نفیس اسکندر سلطان به شماره ۵۹۳۲ کتابخانه ملک).

در مورد شرفه‌های کوتاه و تذهیب رنگی (آبی و قرمز) کنار تصاویر نسخه کلیله و دمنه که مشابه نسخه مجموعه اشعار شش شاعر کتابخانه بریتانیا (به نشانی IO. Islamic 132) با تاریخ‌هایی از ۷۱۳ و ۷۱۴ ق — ولی از نظر اجرا ضعیف‌تر از آن — است^۱.

شرفه‌های حاشیه در کلیله و دمنه کتابخانه بریتانیا

۱. نقاشی‌های دو نسخه مذکور نیز بسیار با هم متفاوت‌اند و نسخه جنگ اشعار کتابخانه بریتانیا مشابه نگاره‌های جامع التواریخ شماره 20.or.ms دانشگاه ادینبرو است.